(6) (6)

VIERDE
BRIEV
VAN
הַגֶּבֶר ΦΙΛΑΛΉΘΗΣ
Haggébher PHILALEETHEES,

Geschreeven

Aan Zynen Vriend N. N.

Over

Het *Weesen*, *Denken*, *Willen*, *Vermoogen*, ende de *Plaats* der Engelen, in het gemeen, ende der quade Geesten, in het byzonder. Item, van des menschen *Ziele*, en hare werking, het zy *afgesondert*, ofte ook *Vereenigt* met het *Lichaam*; ende hoe verre de quade Geesten op de selve konnen werken.

Met een Ondersoek, of *D. Bekker* wel kan seggen, dat syn E. zoekt te bewaren de Authoriteyt van Gods Woord, ende de eere des Alderhoogsten.

Tot AMSTERDAM.
By GERARDUS BORSTIUS, Boekverkoper aan den Dam, op den hoek van den Nieuwendyk. 1691.

Gunstige Leeser!

Gelyk myn oogmerk van dit ſchryven niet alleen en is, om de Texten, die de *Hr. Bekker* hadde verdrayt, wederom te herſtellen in hare natuurlyke beteckeniſſe: Maar ook, om den blaam, die de ſelve over de Gereformeerde Kerke ende hare Dienaaren gebracht hadde, te doen verdwynen. Soo hebben wy in onſen *eerſten Brief* een proeve gegeven van de Texten, ende in de volgende Brieven getoont, om wat redenen, dat alle de Kerkelyke Vergaderingen het Boek van den *Heer Bekker* verfoeyen. Ende dat onſe beproefde Leeraars, in het ſtuk van de Geeſten, geene ſtellingen hebben geleert, die oorſaak konden geven van ſyn ſchryven, ende immers niet, van ſulk een bitter ſchryven tegen de Gereformeerde Kerke, ende der ſelver Dienaaren.

Na het welke wy in 't vervolg, met fondament, konnen voortgaan tot de verhandeling van de overige Texten, ende als dan verſtaanelyker worden voor de Gemeentens, die licht de verheevender ſtoffen (in deſen uytgedrukt) niet ten eerſten en hebben begrepen, ende die de ſelvige als dan duydelyker, in de exempelen, zullen konnen onderſcheyden.

Voorts gelieſt de *Leeſer*, in den Derden Brief te leeſen, pag. 41. lin. 7. dat *het* zelve. lin. 19. *dele* **wat**. pag. 44. lin. 7. lees **bytt** niet blyft. pag. 46. lin. 7. lees volmaakt, *niet volmacht*. lin. 37. lees **ter tijd wanneer**. pag. 47. lin. 26. lees **noch veel /** niet *na*. pag. 58. lin. ult. חַ voor חָ ende *θ* voor τ.

MYN HEER!

Z Edert den mijnen aan U E / van dato den 9 deses / en is in de sake van D. Bekker niet veel van belang gevordert. Het staat te vreesen / dat de pieuse meening van het Eerwaarde Classis van Amsterdam niet zal genieten dat succes / dat wel veel vroomen van den Hemel soeken. Immers de vier Heeren Gecommitteerden / in mijnen voorgaanden Cap. 4. §. 68. genoemt / hebben maar een twijfelachtige hoope tot zijne Verandering / ten goede. Men zal dan moeten wachten wat uytslag ons den 5 Novemb. aanstaande geven zal. Ende het is tot gerustheyd van de E E. Heeren ende Broederen / datse in alle hare Proceduuren tegen haren Collega, hebben gebruykt zoo veel bescheydenheyd / ende verleent zoo veel tusschen-tijd / als haar E E. na vermogen konden. Is'er dan anders geen middel tot weering van de gegeven Ergernisse / als alleen de laatste roede / dan moet men zich troosten met een goed gemoed voor den Heere / ende met een hert vol liefde / voor den verdwaalden Broeder. *In magnis voluisse sat est*; ende daar men niet en kan winnen / daar moet men zich zelven overwinnen; om / sonder Raadslag met vleesch en bloed / maar te zien en te doen wat God belast heeft.

Achtervolgens desen haren plicht nemen verscheydene Predikanten in de Stad occasie / om haare Gemeentens te berichten van het geene voor haar / in opsicht van dese dwaling / zy te soeken en te kiesen. De eene toont het gevaar / als men de natuurlijke reden maakt meester in 't geloove; een ander geeft opening van Texten / die verkeerdelijk van den Heer Doctor waaren uytgelegt; ende de meeste richten haare t'samen-spreeking met de menschen daar heenen / om haar volk te behouden van dat verkeert gevoelen.

Onder haar E E. heeft de Hr. Petrus Schaak nu driemaal in sijne Avondbeurten / dese saken met opset ende geleerdelijk / verhandelt. Den 30 Sep. 1691. predikte zijn E. in de Oude Kerke / uyt Ps. 72: 18. Den 7 Octob. nam ik occasie / om sijn E. te hooren in den Nieuwen Tempel / ende onder een over-grooten toeloop van Volk / vond ik door de gunst van goede Heeren onverwacht een sit-plaats / daar ik zijn E. onderscheydentlijk verstaan kost. De stoffe was doenmaals over Gen. 18. ende de verklaring versterkte my in het geene ik U E / in mijnen eersten van den 10 Sept. Cap. II. §. 5 en 6. had geschreeven. Een Concept a twee hoorde ik / uyt sijn E. gewenschte lippen / het geene ik U E. / te zijner tijd / in het verder verklaaren van Gen. 18. (als het zijne) denke te doen leesen. Wenschelijk ware het geweest / dat de Hr. Bekker (doe maals tegenwoordig) zich daar van had zoeken te bedienen / ende dat / gelijk zijn E. tegen-woordigheyd den Hr Schaak had opgewakkert / dat zoo ook dese goede woorden den Hr. Bekker hadden konnen raaken ende vermurwen!

In de Wester Kerk nam de Hr. Schaak den 14 dito sijn Text uyt Gen. 32: 24. En de Hr. Bekker zijn zit-plaats niet in het hekje by de Broederen / maar in het achterste gestoelte van de Heeren Regenten van de Gods-huysen / dat tegen

 gen

gen den muur / ten Zuyden van de Kerk is. Ik ook doe ter tijd tegenwoordig/ hoorde het rumoer dat onder het volk was / als men de Hr. D. Bekker zag plaats zoeken in een minder gestoelte / als daar Gods Dienaars zitten.

In de Inleyding had de Hr. Schaak iets opmerkens waardig / het geene zijn E. / voor die eene reyse / goed vond te seggen / tot nader verstand van het geene veertien dagen te vooren in de Oude Kerk geleert / ende van sommige niet wel gehoort / of misschien misduyd was. De Hoofd-stoffe daar van was in Substantie: Dat de Heere de weldaden aan het Schepsel maar uytkeert by ogenblikjens; datse daarom / door de ordinaire Voorsienigheyd Gods / van oogenblik tot oogenblik moeten werden vernieuwt. Om datse bepaalt zijn / zoo wel in tijd als in hare natuurlijke Werking. Maar dat God de Heere / die het Schepsel inde Schepping hadde bepaalt / zich zelven daarom niet bepaalt en had / om noyt te doen / boven het geene God de Heere in de natuure der Schepselen had gelieven te leggen. De staaltjens / van den molensteen / van het opnemen van een lichaam in een Wolke na boven / van het maken van Abrahams kinderen uyt / steenen / enz. wierden verstandig onderscheyden in hare Werkingen / voor zoo veel zy van God waren bepaalt / ende voor zoo veel als God de Heere / (die zich onbepaalt hadde gehouden) de zelve door een mirakel konde doen Werken / al zoud hy een molensteen / die geen gestalte heeft tot vliegen tegen sijn natuur / doen beweegen door de lucht: al zoud hy een lichaam doen opvaren na den Hemel / het vuyr in den oven doen wesen zonder te verteeren / een Ezel doen spreeken / enz. als van ons ingewikkelt gesegt is / cap. 5. §. 35. met §. 46.)

Welke dingen de Hr. Schaak niet en wilde hebben getoetst aan de natuurlijke reden / om dat de gantsche Natuur-kunde altijt moet stil blijven / daar de Heere ons geeft een Goddelijke Openbaring / om dat God de Heere zijne Wonder-werken heeft willen houden boven het bereyk van de Wis- of andere natuur-kunde.

In het verhandelen van de Text toonde sijn E. omstandig / datmen dit hadde aan te zien voor een Waaragtige historie / ende niet voor een droom; ten ware men het door gaan door de roode Zee / het vergaan vande eerste Wereld / Christi verheerlijking op den berg / het hielen-vatten van Jacob, Hos. 1: 4. en hondert zulke staaltjens / voor een droom / ende den gantschen Bybel tot een sin-spreukje wilde maken.

Zeer ernstig waren zomtijts zijne expressien ende beweegingen in zoo een gewichtige saake; Eens seyde hy / dat hy zoo lang hy leefde / ende zoo lang zijn tonge zich beweegen konde / dat alzoo zoude leeren / ende dien blaam van de Gereformeerde Kerke zoeken af te weeren / al was het schoon / dat een half Christen of een half Spinosist dat niet en wilde hooren / enz.

Aldus doetmen tot Amsterdam ende ik hebbe voor soo veel my aangaat / by occasie van het herdrukken van mijn eersten brief willen leeren / waar door ik bewoogen ben / om hier de pen te voeren tot lof van den Alderhoogsten / tot voort-planting van Christi Rijke / ende tot afbreuk van het Rijke des Satans / met wapenen / die daar toe van God zijn goed-

gekeurt

gekeurt/ ende niet met sulke overleggingen/ die het Rijke des Satans/ onder een schijn van hem te verbannen veel grooter doorn wassen/ ende de Atheisten maar doen vermeerderen. Wy vervolgen dan met Paragr. 59.

CAPPITTEL V.

§ 59. Ten opzicht van het VERSTAND des Duyvels en gevoelen geen Rechtsinnige Gods-geleerden/ dat de Duyvel kan voorzien en voorseggen/ I. *Toekomende gebeurlyke dingen*, de welke alleen af hangen van den wille-keur der menschen. Dese en kan de Satan niet kennen/ uyt hare oorsaken: want (1) de selve oorsaaken en zijn niet bepaalt. Hy en kanse ook (2) niet kennen in haar selven: want zy en hebben noch geen weesen: noch minder (3) door sijn eygen selven: want dat is alleen Gode eygen/ dat hy de saken buyten hem kent in zijn eygen weesen: noch ook (4) door een ordinaire Goddelijke openbaring. Want dit voor-recht is gewoonlijk alleen voor de Engelen ende voor de Propheeten.

§ 60. II. Wegens de kennisse der Duyvelen in opzicht van natuurlijke Toekomende dingen/ gevoelen onse rechtsinnige Gods-geleerden/ dat de Duyvel niet zeeker ende beschouwende kent de gedachten ende het willen van de Engelen, Duyvelen en Menschen, het zy/ dat de zelve gedachten of tegen-woordig of datse noch toekomende zijn.

Al wat de Duyvelen hier van weeten/ is maar by gissing/ ende als waarschijnelijk uyt de gebeeren/ uytwendige teekenen/ ofte uytwerkingen van de Gedachten. Want de herten te kennen behoud God alleen voor zich zelven. 2 Chr. 6: 30. Ps. 44: 22. Jer. 17: 9. Act. 1: 14. ende laat daar van den Denker zijne behouden. 1 Cor. 2: 11.

Zoo hanght ook de redelijke Wille alleen van God af/ en die algenoegsame Koning kan alleen op de selve werken. Prov. 21: 1. Ps. 33. 14. Waarom dan geen Duyvel de zelve kan buygen ofte neygen.

Ende/ het is voor haar onmoogelijk sulke toekomende dingen te weeten: om dat geen Satan daar van heeft een aangebooren of verkreegen denkbeeld/ en alzoo geen genoegsaam middel tot sulke kennisse.

§ 61. Van de boven-natuurlyke hebbelykheden tot kennisse gelooven de beproefde Gods-geleerden, dat de selve den begenadigden van buyten aankomen door de genade; waar door de natuur word volmaakt ende de aanklevende verdorventheyd vermindert. Het welke alles in geen Duyvel plaats en heeft.

Zoo moet dan hier uyt volgen/ dat in den Satan is/ in zulke dingen die van Gods boven-natuurlijke schikking afhangen/ een groote onwetentheyd/ twijfeling en dwaling.

Ook leese ik in een zeer vermaarde Gods-geleerde/ die niet minder was een bedreeven Philosooph/ dat men in Duyvelen kan begrijpen VERGEETENHEYD, niet zoo zeer door het verlies van eenige ingeprente gedaantens; als wel/ om dat veele goede dingen niet en willen of konnen gedenken.

§ 62. Voorts gevoelen onze Gods-geleerde, dat de Duyvelen na haren afval hebben behouden eenige hebbelijkheyd en kennisse van natuurlijke ende ook van veele andere dingen/ die God ende zijne werkingen betreffen.

§ 63. Dat ook zijne kennisse op het nieuws kan aanwassen / door lange ervarentheyd / item / door een geduurigen ommegang in de wereld; Ook / door zijne loosheyd in het door-snuffelen van de natuurlijke oorsaaken / en andere dingen / die voor ons in de natuur verborgen zijn. Ja sommige gaan hier inne soo verre / dat se in bedenking neemen / of niet wel de Duyvel door oude ervarentheyd mag geseyd worden kennisse te hebben van de Prophetyen en diergelijke dingen.

§ 64. Daar en boven word'er van onse Gods-geleerden geoordeelt / dat de Satan veele dingen weet / door Gods openbaring / wanneer de Heere hem gelieft te gebruyken tot een uytwerker van zijne voornemens. Ende dan denkense om het geene verhaalt word / Job. 1. 1 Reg. 22. Ende daar zijnder / die niet vreemt en zijn van die gedachten / dat hier toe gebracht mag worden de Voorsegging van Sauls dood. 1 Sam. 28.

§ 65. Uyt desen grond meenen de zelve Gods-geleerden / dat de Duyvel ook by gissing kan weeten en voorseggen / sommige toekomende gebeurlijke dingen / die van de wille-keur des menschen af hangen.

Ende alle dese dingen besluytense (1) uyt de Analogie van het geene wy noch bevinden in onse verdorvene verstanden na den val / (2) uyt zulke voorvallen in Gods woord / daar uyt men de voornoemde stellingen vinden kan. Het welke wy (soo God wil) hier na in hare byzonderheden verhoopen in te zien / ende te ondersoeken.

§ 66. Raakende den WILLE des Duyvels / gevoelen onse regtsinnige Gods-geleerden / dat de selve is (1) quaad / ende (*habitualiter*) hebbelijk bedorven. Item / (2) dat de zelve werkende niet anders dan quaad en werkt. Dat ook (3) de zelve niet wederom en kan goed worden / maar onbeweeglijk verhard is in het quade. Dat (4) hare verdorventheyd verre overtreft de quaadaartigheyd der menschen. Dat (5) in den Satan zijn alle de zonden ten opzicht van de Schuld ende Mede-deeling (*secundum reatum & participative*) voor soo veel hy den menschen daar toe kan aanporren: doch niet vormelyk (*formaliter*) soo veel aangaat de herts-tocht / ende de eygene daad. (*affectu & actu proprio.*) By Voorbeeld, de Satan en kan niet zijn een Brasscher of Swelger, ofte een Wellustige. Want hy is een Geest / de welke door geen gevoelige dingen bewoogen en word.

§ 67. Maar in den Satan konnen vormelyk (*formaliter*) vallen / de sonden van *Hovaardigheyd*, *Lastering*, *Afgodery*, *Ongeloove*, (voor soo veel hy niet toe en stemt (*privative*) het geene hy kan toe-stemmen / ende niet (*positive*) en kan loochenen.) Ende noch byzonder zijn zijne zonden ongehoorsaamheyd, leugentale, lastering, onreghtveerdigheyd, en haat tegens God / de Engelen / Menschen / ende ook / om de menschen / tegens de andere Schepselen Gods / volgens Gen. 3. 1 Petr. 5. Eph. 6. Joh. 8. Matth. 8. enz. Item / Toorne, doch niet voor soo veel de zelve in zich verbat het naderen van het bloed aan het herte; maar soo veel de toorne vormelijk (*formaliter*) in zich begrijpt een begeerte tot wraak. enz.

§ 68. Ondertusschen dient men wel aan te merken / dat de Satan niet en heeft verlooren. I de VRYHEYD van den Wille. Maar door hy werkt / na voorgaande oordeel en een redelijk welgevallen in zijn raadslag of besluyting.

Want

Want alhoewel de Satan werkt door een noodsakelijke afhanging van God/ ende sijne Besluyten. Zoo en word daarom de Vryheyd niet weg-genomen. Om dat alles/ wat van den Heere op een redelijk Schepsel werkt/ eerder de Vryheyd moet stellen als weg-nemen. Want hoe dat de Heere het willen in een redelijk Schepsel te meerder werkt/ hoe dat het zelve redelijke Schepsel te meerder Vry is. Phil. 2:13. 2 Cor. 8:16/17. Cant. 1:4. Ps. 110: 3. Daar staat dan tegen de Vryheyd alleen de natuurlijke noodsaaklijkheyd van bedwang (*Necessitas Physica & coactionis*) Philem. 14. 1 Petr. 5:2. De Wille nu als Wille en kan niet gedwongen worden. Ende hierom beschrijven onse Rechtsinnige Gods-geleerden ende Philosophen den Wille datse zy *facultas agendi quod lubet* dat is; een macht om te doen het geene ons vrywillig lust. Zoo datse voor eene saake nemen *libertas*, *lubentia*, of *rationalis complacentia*.

§ 69. Ook stellen onse Gods-geleerden. II. Dat de WILLE der quade Geesten/ voor soo veel haar weesen aangaat/ is GOED (*ratione entis & Metaphysicè.*) Nademaal dese Wille, in zoo verre/ is Gods Schepsel.

§ 70. Hier uyt volgt dan/ dat de WILLE des Satans zig kan uyt-strekken tot het geene/ dat in sich zelven/ ende stoffelyk (*materialiter & objectivè*), GOED is. By voorbeeld: als hy de Godloose hier ofte hier namaals wil kastijden Het welk kastijden is een goed van Gods rechtveerdigheyd; of ook als dese of geene mensch/ door hem/ ofte door zijne dienaars/ ergens in tot genoegen word geholpen.

§ 71. Doch als de Satan dit stoffelyke goed al doet/ dan en doet hy echter geen vroome daad: Want hy en doet noyt goed om goed te doen. (*in bona non fertur benè*) ende alle dat sijn goed doen/ is voor zoo veel hem aangaat/ (*subjectivè & formaliter*) vormelyk quaad/ en nimmermeer redelyk (*moraliter*) goed. Zoo dat alle het goed/ het welke de Satan in desen opsichte doet/ is ten opsichte van hem maar geheel by toeval/ voor zoo veel als de Heere hem gelieft te gebruyken/ als een instrument ende als een middel tot het goede/ het welke niet de Satan, maar God de Heere in het oog heeft/ ende waar toe de Heere hem gelieft te gebruyken/ voor zoo veel hy is (*in genere entis*) een goed schepsel Gods.

Dit aldus zijnde gesegt van den Wille der quade Geesten, zouden wy konnen voortgaan om te zien hare Werkingen op de Lichaamen ende Geesten; ten ware dat wy/ om beter fondament te leggen/ noch iets hadden te seggen/ als een

Byvoegsel by het geene §. 17--37. geleert is.

§ 72. De Gods-geleerden, de welke alle de werkingen der Engelen brengen tot haar denken en haar willen, seggen: dat de tegenwoordigheyd der Engelen alleen bestaat in haare werkingen na buyten. Dat ook de Engelen/ om datse geen eygentlijke plaatsen hebben/ daarom ook geen andere beweeging hebben/ als voor zoo verre sy daar beginnen ofte nalaten te werken. Men kan hier over zien de woorden van de Heer Wittichius in zijn *Theol. Pacif.* §. 187. Ofte het geene daar van getuygt de Heer Burman in sijn

Syn. libr. 1 *cap.* 45. §. 39. Met dese woorden: *Motus.... Angelo non aliter tribui potest; quam quatenus operationem suam mutat.* dat is/ „ men en kan aan „ den Engel geen andere Beweeging, van plaats toe-schryven, als voor zoo veel „ hy syn werking verandert. Ende alzoo de eene werking van de andere noodsaakelijk moet wesen onderscheyden/ zoo besluyt de Hr. Burman daar uyt/ „ dat de beweeging der Engelen niet en kan geschieden binnen een oogenblik; „ maar datse noodsaakelijk eenig vervolg van tijd vereyscht.

Vande Heeren/ die van dit gevoelen zijn/ verwacht de Heer Bekker meerder aanhang/ *in zyn voor-reeden* ** 3. als van de andere Gods-geleerden. Doch het heeft zijn E./ door Gods goedheyd/hier inne tot noch toe gemist; alzoo dese Heeren zoo wel tegen zijn boek zijn/ als de andere Oude Theologanten ende Philosophen/ de welke gevoelen:

§ 73. Dat het Weesen van een Geest niet en bestaat in het denken; om datse meenen (1) dat geen Selfstandigheyd tot een Selfstandigheyd kan gemaakt worden/ door haare doening. Gelijk haar denken een doening is/ ende daarom van haar Wesen moet worden onderscheyden/ gelijk men moet onderscheyd maken tusschen het beginsel om te konnen werken ende tusschen de werking zelver; Ook/ (2) om datse het wesen der Engelen begrijpen als maar een en blyvende, ende de gedachten als veele ende voor-by-gaande, de welke door ondersoekingen/ redeneringen/ enz. zeer dikwils konnen veranderen. Item/ (3) om dat men zoo wel in het denken als in het Willen moet onderscheyd maken tusschen het wesen, als een beginsel van denken ende tusschen het denken zelfs: gelijk uyt den Heer Burman hier vooren §. 31. wegens den Willen, is aangehaalt. Ja ook (4) om dat God de Heere in het scheppen van de Engelen meerder geschapen heeft als het denken. Dewijl ... Engelen zijn vormelyke oorsaak ende werkers van haar denken, het is de Engel die denkt/ ende het is een ander/ t. w. God, die de Engelen schiep. *Siet* boven §. 12. Waar uyt de Oude Theol. ende Philosophen besluyten/ datmen moet onderscheyd maken tusschen het weesen der Engelen ende tusschen haar denken. Op dat men (5) God niet en make geheel oorsaak van der Duyvelen quade gedachten/ gelijk de Heere geheel oorsaak is van haar weesen. Ende/ op dat men ook (6) met Gods woord leere onderscheyd maken tusschen de Self-standigheyd der Geesten/ ende tusschen het denken, en werken dat daar op volgt: als Col. 1: 16. Ps. 104: 4. Hebr. 1. 4/ 5/ 6/ 7/ 13/ 14. Waar toe dan ook gevoegt worden de verschijningen ende de werkingen der Engelen door lichamen. Gen. 18. en 19. Matth. 28: 2/ 3/ 5. Luc. 1: 16. ende 2.

§ 74. Ende/ op dat niemand en denke/ dat het verschil der Thologanten in desen/ de saake van D. Bekker begunstigt; soo dient men ook te weten/ dat de eerst-genoemde Philosophen en Theologanten ook zomtijts gebruyken de woorden van een denkende saak (*res cogitans*) ende sy willen het Wesen der Geesten uyt-drukken/ door een geduurig denken, of werkzaam zijn. Sy zeggen ook wel/ datse door haar doen der zelver substantie verstaan. Ende datse haar denken (*τὸ cogitare*) maar EEN maken/ alhoewelse het uytwerken van haar denken toepassen op veele ende verscheydene voorwerpen. Sy maken ook onderscheyd tusschen het denken, als wat algemeens ende tusschen haar willen, als een byzondere of particuliere daad van haar denken. Zoo/

verre

verre / datse het denken (τὸ cogitare) maken / als het Onderwerp (Subjectum) van alles dat in de ende van de Engelen gedaan word. Soo dat het denken onderscheyden zy van de dadelijke denking. Item dat het denken zy de Zit-plaatse van het willen, het welke willen zonder het denken / niet en soude konnen bestaan. Dat ook het denken zy van God alleen; maar het bepalen van dat denken op dese en geene zaaken / zy van de Engelen / doch altyt afhangelijk van God. Waar door dan de quade Geesten ende de menschen sondigen / wanneerse haar denken (datse van God hebben) vrywillig bepaalen / tot verboodene saaken. Ende op de voornoemde Schriftuur-plaatsen §. 73. vermelt / zeggense / dat / het geene de H. Schrift aldaar van de Engelen zegt / alleen op Selfstandige daaden kan werden toe-gepast.

§ 75. Wy weeten voor ons selven wat wy uyt dese gevoelens voor het onse kiesen / ende verhalen / om onzijdig te blijven / het beyde / op dat een ieder zien zoude / hoe onse Gods-geleerde onderscheyd maken tusschen het denken der redelijke Schepselen in het gemeen / ende tusschen hare bepalingen tot dese ende geene Voorwerpen / in het byzonder. Ofte hoe / dat andere willen onderscheyden de Substantie van de Geesten als van God geschapen / ende als het beginsel van hare Werkingen / ende tusschen de Werkingen van denken, willen, enz. zelfs.

§ 76. Dit aldus zijnde gevoegt by het geene hier vooren §. 17 -- 37. van de natuur / kragt ende werkingen der Engelen te vooren is gesegt / zullen wy niet wel konnen voldoen de begeerte van Veelen / indien wy niet (boven het geseyde) noch iets seggen van de Werkingen der Engelen in het Gemeen / eer wy overgaan tot het Vermoogen der quade Geesten in het byzonder.

§ 77. Wy vinden dan / dat zommige van onze Gods-geleerden de Werkingen der Engelen brengen tot haren WILLE begreepen onder de maniere van KRACHT. Gevende tot reden van haar gevoelen; om dat de Engelen niet en konnen werken door aan raken; als ook / om dat een geestelijk weesen / als geestelijk geene andere Werkingen doen en kan / als door te willen.

§ 78. Doch andere Gods-geleerden maken onderscheyd tusschen der Engelen Kennisse, Wille ende Macht.

Om dat anders (1) de Geesten met God worden gestelt in eenen graad / alzoo die alleen kan werken door zijnen magtigsten Wille. Ook / (2) om dat dan altijt op den wille der Engelen de gewilde sake moeste volgen / ende / om dat een Engel dan zouden konnen doen al het geene hy / alleen door zijn bevel / wilde doen, zonder invloeying in de gewilde zaake. Ja / (3) dat als dan alleen God de Heere sonder middel ende sakelyk zoude doen de dingen / de welke de Engelen maar wilden. Ende / dat ondertusschende Engelen buyten haar niets en zouden konnen voort-brengen / ofte door hare kracht niet zouden aanraken de saken / de welke werden veroorsaakt / ofte uytgewrocht. Ende dan zouden de Geesten gantsch geene werkingen hebben op de lichaamen / als alleen voor zoo veel / als de HEERE slechts den wille der Geesten geliefde te voegen met de lichamelijke werkingen. Dan en zouden ook de Engelen in hare werkingen na buyten geen nader oorsaak zijn van hare werkingen op de lichamen / als maar alleen voor zoo veel als de Propheten ende de Apostelen oorsaak waren van de Miraculen / de welke God de Heere door zijne Almachtigheyd gedaan heeft / op haar willen en smeeken.

Ende

Ende hierom stellense een onderscheyd tusschen der Engelen wille / ende hare krachtige Uytwerkingen. Alsoo se niet en konnen zien dat de Engelen maar alleen zouden gewrocht hebben door haren wille / in het slaan van de Eerst-geboorenen in Egypten / ende in het slaan van die 185000 in het leger van Assyrien / ende in diergelijke voorvallen.

§ 79. Sy zien meerder kracht in de texten uyt Gods Woord / als dat men daar uyt maar zoude besluyten / dat de Engelen niet meerder en zouden werken / als maar alleen door een voorgaande ende mede-gaande gedachte ofte wille, op de welke als dan / de Heere zoude uytwerken het geene zy willen dat geschiede. Daar word in een eygentlijke werkende oorsaak meerder vereyscht: Dat bevelen Gods over de Engelen om sijne beminden te bewaren in alle hare weegen, enz. Ps. 91:11. heeft al wat meerder in / als maar een bloot willen. Die naamen van גבורי כח *Gibbooree Chooahh*, dat is / Krachtige Helden, die Gods Woord doen, gehoorsaamende de stemme zynes Woords Ps. 103:20. willen ons wat anders leeren. Dat Hebr. 1:14. ἀποστέλλειν εἰς διακονίαν uytsenden tot den dienst, doet ons iets meer denken / als maar een wensch ofte wille. Zoo doet ook dat gepasseerde in Christi opstanding / Matth. 28:2. onse opmerkingen verder gaan: daar ziet men een Engel des Heeren nederdalen uyt den Hemel, de welke toequam, ende wentelde den steen af van de deure, ende sat op den zelven. Ende zoo doen ons meerder denken (als maar om een wille der Engelen) alle die plaatsen daar de Engelen worden ingevoert als buyten zich zelven werkende / men kan zien Luc. 1. 2. 16. enz.

§ 80. Ook zoude daar uyt volgen / dat alle die beseetene van den Daimoon δαιμονιζόμενοι niet meer en zouden zijn gequelt geweest als maar van God / op den wille des Daimoons. Daar wy nochtans vernemen / dat de onreyne Geesten / den bezetenen *scheurden* Marc. 1:26. en veel dingen deden / de welke een bloote wille niet en konde doen / ende de welke ook niet en konden weesen werkingen van eenen Heyligen God. Men kan daar op eens nasien / Marc. 5:1/4. item, 9:18/21--29. Matth. 8:16/28. 2 Cor. 12:7. enz. Matth. 4:24. 9:32/33. 12:22. 15.22. Act. 8:7. 19:12--16. Luc. 4:33--36. Luc: 9:42.

§ 81. Boven dit / en is het niet waarschijnelijk / dat de Heere Jesus aan zijne Discipelen zoude macht gegeven hebben / om de Duyvelen uyt te werpen / in dien 'er niet meer te doen en ware geweest / als dat maar de quade Geesten den menschen door haren wil zochten te bederven / nademaal de wille haar voorwerp nooyt (*realiter*) sakelijk en kan veranderen. Matt. 10:1. Marc. 16:17. Luc. 9:1. Hierom willen wy liever met den Hr. Coccejus seggen: *Spiritibus quantam voluit*, (Sc. Deus) *materiam subjecit, ut eorum voluntate (ad nutum atque arbitrium ipsius) moveretur; Sæpe etiam mirabili modo. In quo voluntas Anglica non* δεσποτικῶς *se habet, & nec ipsa nec motus materiæ independenter a Deo.* TALIS ENIM MOTUS PER VOLUNTATIS IMPERIUM SOLIUS DEI EST. Dat is / „De Heere heeft den Geesten onderworpen zoo veel stoffelykheyd als hy wilde, „op dat de zelve na haren wille (op zyn wenk en goed-vinden) zoude werden bewoogen; ook wel dikmaals op een wonderlyke wyse. In het welke de wille der „Engelen zich niet en gedraagt na de wyse van een Heer, ende als onafhangelyk „van God, zoo ten opzicht van zich zelven, als ten aanzien van de beweeging der

„ stoffe

„stoffe. WANT ZODANIGE BEWEEGING DOOR HET GEBIED DES „WILS IS ALLEEN GODE EYGEN. *Cocceji summa Theolog.* Cap 16. §. 27. Ende op desen Grond hebben wy in onsen eersten Brief Cap. 3. verklaart / de werkingen van den quaden Geest ontrent den man Gods Job.

§ 82. Ende / alhoewel wy wel distinctelijk konnen onderscheyden de Heylige Werking Gods / van de sondige werkingen der tweede oorsaaken; als wy zien des Heeren Voor- ende Mede-werking *in* ende *met* het Schepsel: Al was het schoon / dat wy de Werkingen der Redelijke Schepselen begreepen te geschieden door haren WILLE, als zijnde op den zelven tijd ondersteunt ende geholpen door de Mede-werking van Gods WILLE; zoo kiesen wy / om redenen voornoemt / veel liever het gevoelen der geener / de welke de werkingen van de redelijke Schepselen begrijpen onder de bevatting van haar VERMOOGEN, ende wy oordeelen / dat dese bevatting ons in dit voorval ook te meerder kan dienen.

§. 83. Wy zien ook / dat de Gods-geleerden / de welke de werkingen van een redelijk Schepsel begrijpen onder de bevatting van haaren Wille (uyt aanmerking van de redenen hier booren genoemt / §. 79/ 80/ 81.) daar by voegen dese Verklaaring / *dat de Engelen werken door haren wille*, NB. *Aangemerkt* NA DE WYSE VAN VERMOOGEN, om dese ofte geene sake buyten zich zelven te werken. Het welke Vermoogen zy onderscheyden van Gods Vermoogen, voor zoo veel Gods Vermoogen word begreepen als volmaakt ende onafhangelijk; Maar in het tegendeel het Vermoogen der Engelen als eyndig ende afhangelijk van God.

Ook onderscheyden zy den Wille als wille, van den Wille, voor zoo veel de zelve werd aangemerkt onder de gedaante van Vermoogen; wanneerse N. zig uytstrekt / om dese ofte geene zake buyten haar zelven (onder Gods bestiering) uyt te werken. Zy stellen ook / dat op het bloote willen der Engelen geen werk kan volgen / indien de Heere niet te gelijk mede-en werkt; ende dat der Engelen Wille ende Kracht niet en moeten werden gescheyden / maar te saamen gevoegt / als de Engelen iets (onder de bestieringe Gods) zullen werken na buyten. Dat ook de Heere haar in de werkingen na buyten niet te vergeefs en gebruykt; om datse / onder God / als de Opperste oorsaak, door haare oorsaakelijkheyd als een geheele tweede oorsaak werken / op het geene dat gewrocht word. Sy zeggen daar en boven / dat hare werkingen op de beseetene moeten werden begreepen / als verscheydene bepaling der beweegingen, (*determinationes motus*,) zeer gelijkende na de werkingen / de welke onse ziele daaglijks in ons door het willen werkt.

Ende met dese bepalingen komen de Gods-geleerden dichter by malkanderen / en konnen te gelijk het gevoelen van den Heer Bekker te beter bestrijden.

§ 84. Ende / op dat wy hier noch nader zouden berichten van het geene / waar op wy hier na moeten bouwen; Zoo sullen wy eens verder gaan inzien / of de Engelen konnen werken op de dingen / die van haar af zijn (*an possint agere in distans*) ende of de Engelen konnen bewegen en bewoogen worden van de eene plaatse na de andere.

§ 85. Wy lesen hier van in *Zuarez Metaphys. disput.* 18. §. 8. *colum.* 1. A. §. 41. pag.

pag. mihi 458. dat de School-leeraaren seggen / „ dat de Engelen tegen-woor„ dig zijn na haar wesen op de lichaamen / de welke zy aan-neemen / ende in „ de welke zy verschijnen. Ende dat de Engelen / altijt (als sy een lichaam „ beweegen) selfstandig tegen-woordig zijn / ende bewogen worden met het „ lichaam / dat sy beweegen. Ende of schoon de Geesten geen plaatse en hebben: soo neemt hy die swarigheyd aldus weg / §. 42. B. *Habet* (*N. res Spiritualis*) *substantialem & realem præsentiam definitam*, *secundum quam necesse est passo conjungi*, *quando agit in illud.* Dat is / een geestelijk Weesen heeft een selfstandige ende sakelyke bepaalde tegenwoordigheyd, na de welke het noodsaakelyk moet werden gevoegt aan het geene dat lyd, wanneer het op het selve zal werken. Ende *Zuarez* meent / dat hier op gezien heeft *Thomas*, als hy sprak van een geestelyk aanraken aan het lichaam; (*vocavit tactum spiritualem ad corpus*) item / als hy seyde / dat een Engel niet onmiddelijk en kan werken op eenig lichaam dat van hem afweesig is / ende hy haalt daar toe aan de woorden van Damascenus: De welke zeyde: *Angelus ubi est ibi operatur*, dat is / aldaar werkt een Engel, daar hy is.

Voorts beantwoord *Zuarez* §. 43. de swarigheyd / die men maken kan / uyt insicht / dat de Engelen beweegen door Verstaan ende Willen, aldus: (*Non movet per has potentias, ut proximè elicientes motum sed dirigendo & applicando* POTENTIAM, *exequentem*, *quam oportet Conjunctam esse passo.*) Dat het Verstant ende de Wille „ bestieren de *Uytvoerende Macht*, de welke moet weesen te zamen gevoegt / „ met het geene dat lyd, ofte gewrocht word; maar dat se zelver / als de naa„ ste oorsaak de beweegingen niet uyt en lokken.

Ende Hy seyd verder / met de woorden van Thomas, dat de werking der Engelen gegrond is in haar Weesen, uyt welk Wesen der Engelen dan spruyt de kracht ende de werkingen na buyten. Maar / dat die werking niet en kan geschieden / als met t'samen-voeging van de beweegende oorsaak met het geene / dat bewoogen word.

Hy toont ook / dat'er onderscheyd gemaakt moet worden tusschen de werking van den Wille op haar Voorwerp, ende tusschen de Kracht van beweegen op het Subject (ofte onderwerp,) dat bewoogen word. Om dat de kracht van beweegen werkt sakelijk ende overgaande op het geene dat bewoogen word. Daar in tegendeel de Wille, werkende op het geene / dat se wil, nimmermeer *sakelijk* op het zelve voorwerp en werkt; *noch ook haar Voorwerp*, *met haar willen kan veranderen.* Hy zegt verder / dat daarom de Wille der Engelen zoo wel kan werken op het geene / dat haar *digt aan*, als op het geene dat haar *ver-af*-geleegen is; ende dat even daarom / indien de Engelen onmiddelijk wrochten door haren wille, de zelfde Engelen / door de zelfde kracht / soo wel zouden konnen werken op een lichaam / dat seer ver af gelegen; als op een ander lichaam dat dicht by is. Het en ware (segge ik) dat men dese swarigheyd te niet maakte / met te seggen / dat de Engelen eygentlijk niet verre ofte dicht by zijn / ende datse als eyndige Schepselen hebben een bepaalde Macht gekregen in haare Schepping / ende datse moeten blyven binnen de palen van hare werkdadigheyd. Het welke Zuarez ook zelfs uytdrukt met dese woorden: Dat een Engel moet begrepen worden / als hebbende *terminum in sphæra activitatis suæ*; ende dat hy / daarom niet en kan werken op alle saaken / die van hem zeer verre af zijn.

Ik

Ik zal voor den Geletterden hier de eygene woorden van Zuarez uytschrijven / om dat veele Vermaarde Gods-geleerden / op de selfde wijse / de werkingen der Engelen vertoonen; Hy spreekt dan *pag. mihi* 458. *col.* 1. *disp.* 18. *Sect.* 8. §. 43. aldus:

„ Neque obstat, quod Angelus moveat per Intellectum & voluntatem, quia, ut „ inferius suo loco dicam, non movet per has potentias, ut proximè elicientes mo- „ tum, sed dirigendo & applicando potentiam exequentem, quam oportet conjun- „ ctam esse passo. Quam responsionem insinuat. *D. Thom. loco nuper citato de po-* „ *tentia:* cum enim objecisset in argumento 12. *movens & motum debere esse simul:* „ Angelum autem NON ESSE SIMUL CUM CORPORE, EX EO QUOD „ VELIT ILLUD MOVERI, respondet: *Imperium Angeli requirit executionem* „ *virtutis: unde oportet quod sit quidam tactus Spiritualis ad corpus, quod movet; &* *quodlib.* 6. *art.* 2. *ad* 2. Respondet actionem Angeli radicari in essentia ejus, a qua „ procedit virtus & operatio, & ideo necessarium esse substantiam ejus aliqualiter „ Conjungi rebus quas movet, quia movens & motum debent esse simul. Et de- „ claratur præterea, quia si efficacia in movendo pensanda esset ex modo, quo volun- „ tas attingit suum objectum, sicut voluntas Angeli indifferenter velle potest pro- „ pinquum & distans quantumvis: ita eadem efficacitate posset movere corpus pro- „ pinquum & distans quacunque distantiâ: consequens autem est plane absurdum, „ quia cum virtutem habeat finitam, non est verisimile posse æque operari in rem „ quantumcunque distantem, sed habere terminum in Sphæra activitatis suæ, sicut „ ergo aliter comparatur potentia motiva ad subjectum, quam voluntas ad obje- „ ctum, ita etiam in absoluta conditione propinquitatis & distantiæ: potentia enim „ movens agit realiter & transeunter in subjectum quod movet, & ideo oportet ut sit „ realiter indistans ab illo: secus vero est de voluntate ut versatur circa objectum, in „ quod realiter non agit neque ipsum immutat.

Men ziet hier uyt / dat dese Philosooph in de werking der Geesten op lichamen vereyscht een onmiddelyk aanraken van een lichaam / om dat te konnen bewegen; ende dat een Geest op dat lichaam niet en kan werken / zonder dat hy is by dat lichaam / ende daarom vereyscht hy / dat'er tusschen den Wille van een Geest ende tusschen het geene dat bewoogen word / moet wesen iets anders / als de Wille.

§ 86. Wat naam nu / dat men dit onmiddelyk werkende geven zal / toont hy ons met de woorden van Thomas, onder de uytdrukking van *Tactus Spiritualis ad corpus.* Dat is een Geestelyke aanraking aan het lichaam. De Hr. Coccejus, nevens de Oude ende veele hedendaagsche Gods geleerden / noemen het met het Woord *Potentia* (Vermoogen.)

De Rechte na-volgers van Cartesius, noemen dit een werking van de Wille begrepen onder de wyse van Vermoogen. Ende seggen / dat dese werkingen geschieden niet alleen door een gebiedende wille; noch ook door een lichaamelijk aanraken; maar door een Wille, de welke van God af-hangt; ende zy onderscheyden daar door haare werkingen van de werkingen Gods / de welke zy seggen te geschieden door een Aldermachtigsten ende onafhangelyken Wille. Dit zy dan genoeg om te toonen de werking van Geesten op de lichaamen. Volgt dat wy leeren /

§ 87. Hoe dat de wijse van werking van Geesten op onse Geesten kan ge-

bracht worden tot twee hoofden; zo dat se zy of door Beweegen, of door spreeken, waar onder dan begreepen word haar bevelen.

Noopende het beweegen seyden de geene/ die in de Schoole van Thomas wierden geleert/ dat de eene Geest in den anderen geen beweeging en konde maken/ als door een wesentlyke tegenwoordigheyd; ende sy en sagen in desen opsichte geen andere reden van tegenwoordige werking/ als de welke vereyscht de tegenwoordigheyd der Geesten in hare werkingen tot en op de lichamen; ende hierom was de tale van Thomas in't gemeen *Substantiam Angeli debere Conjungi rebus*, (NB. non dixit corporibus) *quas movet*.

§ 88. Maar anders was haar gevoelen/ wanneer de Geesten op Geesten werken (*moraliter*) sedelyk ende door een bevel. Want hier toe en vereyschten sommige van haar geen wesentlijke tegenwoordigheyd. Doch andere seyden/ dat dese tegenwoordigheyd altijt noodsakelijk is.

De wijse nu van het spreeken van de eene Geest tot den anderen is beswaarlijk te verklaaren. De School-Leeraars hebben het op de volgende wijsen opgevat:

De Eerste wijse was/ dat de spreekende Geest niet en wierd aangemerkt als of hy ware de Werker op de hoorende Geest/ aangemerkt als een Lyder; maar dat de natuurlijke (*Sympathia*) mede-neyging van de Geesten veroorsaakt/ dat de eene Geest ten eerste opwekt sijne gedaantens/ (*species*) die hem van die saak sijn aangebooren/ zoo rasch de andere Geest wil/ dat een ander zijn doen ende bevatting zal verstaan en volgen.

De Tweede wijse van het spreeken der Geesten tot Geesten/ steldense door het vergrooten, of door het veranderen, of door een sakelyke aandoening van eenige verstanelijke gedaantens des eenen Geests door den anderen Geest; waar door dan de eene des anderen meyning zoud konnen begrijpen.

Doch ik en kan/ (wat my aangaat) niet zien/ dat dese tweederley werking van Geesten op Geesten kan geschieden/ zonder tegenwoordigheyd van de Geesten by de andere Geesten. Waarom ik kiese het gevoelen der geener/ de welke begreepen/ dat de eene Geest niet en kan werken (zelfs in het mede deelen der gedagten) op eenen anderen Geest/ als door een selfstandige tegenwoordigheyd. (van haar genaamt *præsentia substantialis*.) Ende met dit beding kan men een van de twee voornoemde wijsen van Werking kiesen. En schoon-genoomen/ dat men/ uyt dese wijse van doen/ kan zoeken en inbrengen eenige swarigheden/ zoo moet het by ons echter vast blijven/ dat de Geesten haren wille aan de andere Geesten openbaren/ als Jes. 6: 3. Luc. 2. enz. Ende/ al en wist men niet met al te seggen van de wyse, op de welke het zelve kan geschieden/ zoo en behoeven wy ons niet te schamen/ al seyden wy met de woorden van Paulus (de welke hy gebruykt in het voorval van de Werking van Gods Geest op onsen Geest) dat die suchtingen en inwendige beweegingen sijn ἀλάλητοι onuytspreekelyk. Rom. 8: 26. Het welke wy beyde konnen verstaan van de voortreffelijkheyd der beweegingen/ en ook van de wijse van onse Geest te bewegen/ om onse swakheeden mede te hulpe te komen. Dewijle dit beyde beter kan worden gevoelt/ als wel met woorden bekent gemaakt.

§ 89. Doch als wy aldus van eene TEGENWOORDIGHEYD

DER

DER GEESTEN spreken; soo en moet men dit niet verstaan / als of de Geesten hadden een *lichamelyke plaats*, inde welke sy / als een lichaam wierden aangemerkt te zijn / volgens de Uyt-breyding van hare lengte, breedte ende diepte. Want hier door word een Geest onderscheyden van een Lichaam.

Maar men wil hier mede seggen / dat de Geesten / als zijnde Gods Schepselen / en behoorende tot de Wereld / die God geschapen heeft; ook moeten werden begrepen ergens te zyn in de Wereld. Men moest dan / om daar van een concept te konnen maken / een woord hebben / om dat zyn in die Wereld uyt te drukken. Ende / men en konde daar toe geen beter woord vinden / als het woordeken. *Ubi*, *Ibi* ofte *Alicubi*. Dat is / Waar, Hier, ofte Ergens, ende Elders. Ende / op dat men van dit concept zoude afweeren alle lichamelijke bevatting; zoo noemde men dese saake hier met onderschepd *Ubi Spirituum*, het Waar ende Daar der Geesten; in tegenstelling van het *Ubi corporeum*, dat is / het Waar ende Daar der Lichaamen.

Men zeyde daar by / dat een Geest geen deelen en had; ende datmen hem / daarom moet begrijpen geheel te zijn in of by een lichaam / ende ook geheel in ende by een yder gedeelte van dat lichaam. Men maakte ook onderschepd / in opsicht van de betrekking eenes Geests tot een plaats / tusschen het *Ubi Repletivum*, *Definitivum & Circumscriptivum*; Ende men seyde / dat de Heere moest werden begrepen in de betrekking van sijn Wesen tot een plaats / *Repletivè*, dat is / *als alles vervullende*. Van de lichamen ende haare betrekking (*Relatio*) tot een plaats / seyde men; datse daar waren omschreven, door haare Uytbreyding in lengte, breedte ende diepte, en men seyde in de Schoolen / (*Spatium est quod corpus occupat*) de spacie is, al wat een lichaam beslaat. Maar van de geschapene Geesten zeyde men / datse / in hare betrekking tot een plaats / moeten werden begreepen / daar te zijn Definitive, dat is alsoo bepaalt, dat sy, daar zynde, op de selve tyd, niet en konnen wesen op een ander. Vermits een geschapen Geest heeft een bepaling in sijn Wesen / en in zijn werken.

Aldus sprak men van ouds / wanneer men wilde een Geest begrijpen in zijn betrekking op een plaats / die men hem / als een Schepsel in de Wereld / noodsakelijk moet aanwijsen / waar datse is in de Wereld. Ende zoo sprak ook daar van de Hr. Coccejus in zijn *summa Theol. Cap.* 16. §. 31. pag. mihi 227. met dese woorden: „ Angeli non sunt UBIQUIE ut voluit *Durandus*: „ sed in certo UBI; & IN LOCO, non ut περιέχονται, per coëxtensionem & „ commensurationem, parte extra partem collata, atque ita nec in loco, ut „ loco; sed DEFINITIVE, hoc est, HIC ET NON ALIBI. Ende dan wederom §. 33. „ Angeli UBI definiendum est, non secundum essentiæ „ simplicitatem, sed magis secundum sphæram Activitatis & Potentiæ. Zoo sprak ook die Subtiele Scaliger *de subtil. exerc.* 359. §. 5. „ Non per operationem angelus est in suo UBI; sed per definitionem, hunc ad modum inquam; „ ibi est, hic non est. In rebus a sensu remotis balbutit humana lingua. Non „ enim operatio est affectus comes etiam necessarius; at UBI est circumstantia necessaria omnibus entibus præter Deum.

§. 90. Gelijk men aldus de Engelen begrijpt in hare betrekking tot een plaats-

plaatse/ zoo leert ons ook Gods woord de zelve begrijpen in haare Beweeging van hare (Devinitivè) bepaalde plaats tot een ander. Het welke niet en zoude konnen geschieden/ indiense niet en waren bepaalt in haar Wesen/ ende in hare betrekking tot een plaatse. Ook besluyten verstandige Gods-geleerden daar uyt/ datmen niet genoeg en zegt/ als men den Engelen toe-schrijft alleen een Beweeging ten opsicht van de Verandering harer Werkingen: nadien het by haar vast staat/ dat een Engel niet en kan Werken/ als alleen daar hy Selfstandig is; ende dat hy ook daarom niet en kan veranderen sijn Werking als met Verandering van sijne selfstandige tegenwoordigheyd. Sy houden ook voor een vaste Waarheyd/ dat Gods woord niet en spreekt van een bloote verandering der Werking; maar van een Selfstandige beweeging; want/ daar spreekt men van een omtrekken op de aarde, ende van die te doorwandelen. Job. 1: 7. Daar spreektmen van een bevelen aan de Engelen/ en van een dragen op de handen. Ps. 91: 11/ 12. Item/ van een op ende nederklimmen Gen. 28: 12. Van een sending Luc. 1: 26. Hebr. 1: 14. Van een uytwerpen, ende van een varen in de Kudde Swynen. Matth. 8: 31/ 32. Van een omgaan als een brieschende Leeuw, soekende wien hy zoude mogen verslinden; 1 Petr. 5: 8. ook van een uytgaan door dorre plaatsen, soekende ruste, Luc. 11: 24. enz.

§ 91. Ende/ alsmen dit alsoo stelt/ zoo en volgt daar uyt niet/ dat men van de Geesten heeft lichamelijke gedachten; nademaal een Geest niet en word begrepen op een plaats te zijn door even-gelijke Uyt-breyding als (ende met) een lichaam. Ende wil iemand zich daar tegen zetten met te seggen: dat geen schepsel en kan genoemt worden ergens te wesen indien het niet en heeft zijne gelijke Uitbreiding tot een plaatse; die gelieve dan van Augustinus te leeren dese spreuke de anim. immort. cap. 1. *Quicquid est, nusquam esse potest.* Dat is/ al wat is (of Wesen heeft) en kan onmoogelyk nergens zyn. Ende hy doe byp daar by dese verdere redenen: *quicquid finitum est, eo ipso quod est tale, debet* CERTO SUO UBI *definiri, ut ita hic sit, ut non sit alibi*: dat is al wat eyndig is, moet bepaalt zyn in een seeker Waar of Daar, ende als het hier is, zo en is het niet elders. En dat even daarom, om dat het eyndig is.

§ 92. Wilmen ook seggen/ dat de Geesten niet en konnen gesegt worden ergens te sijn/ als alleen maar in opsicht van *hare Werking*. Dan dient men ook daar by te overweegen/ dat men geen krachtdadige tegenwoordigheyd ergens en kan begrijpen/ als met insluyting van een Selfstandige Tegenwoordigheyd; om dat de Selfstandige Tegenwoordigheyd is het beginsel van de Krachtdadige tegenwoordigheyd. Want men en kan niet Werken/ als men'er niet en is/ ende zoo en kan men ook niet hier ofte daar Werken/ of men moet daar ter plaatse zijn/ daar men werken zal.

Ook is de WERKING der Engelen/ zoo wel Geestelijk/ als haar Weesen Geestelyk is, en daarom zoo kan men soo wel haar Weesen, als haar Werking tot een plaats betrekkelijk aan-merken.

Men weet doch/ dat'er tusschen een Geest en een Lichaam niet en kan werden begrepen een eygentlijk aanraken. Maar dat men daarom even wel tusschen die beyde kan begrijpen een betrekking (ralatio) als tusschen twee die malkanderen gelijk bestaan. Het welke de Gods-geleerden achten genoeg

te zijn/ om daar op te gronden de tegenwoordigheyd, ofte het hier ende daar zijn van een Geest; de welke des niet tegenstaande van haar woord begrepen te zijn eyndig, ondeelbaar, ende sonder Uytbreyding.

Ondertusschen zijn alle de Gods-geleerden daar in eens gesint/ dat men de tegenwoordigheyd der Engelen van achteren uyt hare Werken kennen kan. Maar daar uyt en mag men niet besluyten/ dat de geheele reden van hare tegenwoordigheyd alleen bestaat in hare Werking. Om dat een Geest kan zijn een Geest/ al werkt hy niet na buyten.

§ 93. Doch dewijle de Hr. Bekker in sijne Voorreden ** 3. lin. 12. genoegsaam te kennen geeft/ dat sijn E. met sijn schrijven het minst voldoen zoude de geene die des Cartes Gronden niet aan-en-neemen; zoo moeten wy eens nader gaan aansien/ of zijn E. zijn interest in desen/ by de gronden van den Heer Cartesius beter vinden kan.

Wy zullen daar toe (om kort te gaan) maar eens sijne stellingen vergelijken by de woorden van den Heer *Francisc. Burmannus* (een van mijne gezegende Meesters) die wegens zijn goeden wandel ende wel-bekende geleerthevd by veelen een goeden reuk heeft na-gelaten/ende die de gronden van den Heer des Cartes boven een ander verstond/ ende aan-nam.

Dese spreekt in sijn *Syn. Th. libr.* 1. *Cap.* 45. van de Plaatse der Engelen aldus/ §. 36. dat de zelve geen eygentlijke plaatse en hebben; §. 37. datse zelfs door zich zelven niet (*definitivè*) *aanwysende*, of *bepaaldelijk* ergens zijn. Maar datse begrepen worden in een plaatse te wesen/ als se daar buyten zich zelven werken ontrent een lichaam; by het welke zy zig dan voegen; ende hy segt'er vorder by; dat, in dat geval, een Engel vereenigt zynde met dit, ende met geen ander lichaam, te gelyk syn plaats ontfangt ten opsicht van het lichaam, dat onder andere lichaamen geplaatst is. §. 38. Toont hy dat een Engel niet en kan werken op alle plaatsen. Maar dat het selve alleen Gode toe-komt. 1 Cor. 12: 6. Ende dat in een kleyne plaatse meerder Engelen/ elk voor haar deel (*partialiter*) konnen werken. Marc. 5: 9/ 13.

Ende wegens de Beweeging der Engelen stelt hy; dat men den Engel geen (*motus*) Beweeging kan toeschrijven/ anders/ als voor soo veel sy hare Werkingen veranderen. Ende NB. nademaal/ dat dit veranderen van Werking vervolgens, ende door een nieuwe daad, die na de voorgaande volgt/ geschied; zoo moet daar uyt volgen/ dat die beweeging tijt vereyscht/ ende in een oogenblik niet en kan geschieden. Niet zoo zeer/ om dese ofte geene uytgebreyde plaatse/ de welke een Engel moet passeren. Maar/ om dat de eene werking des Engels van de andere noodsaakelijk moet weesen onderscheyden.

Ende hier in accordeert hy met den Heer Coccejus, de welke daar van *Summa Theol.* Cap. 16 §. 34. pag. 228. aldus spreekt: *Motus Angeli de loco in locum, quamvis celerrimus sit, est tamen tempori subjectus.* Dat is/ Alhoewel de Beweeging van een Engel van d'eene plaatse na de andere seer snel is, zoo is se nochtans den tyd onderworpen.

§ 94. Als wy nu eens by dit gevoelen gaan vergelijken de taale van den Hr. Bekker. Zoo vinden wy/ dat sijn E. door een Geest verstaat een DENKENDE, ende door een lichaam een uytgestrekte SELFSTANDIGHEYD.

1 *Druk p.* 252. §. 331. of *in quarto.* 2 *Boek cap.* 1. § 14. Door ENGELEN verstaat hy Geesten, die tot geen lichaam geschikt, of bepaald, of daar mede wesentlyk vereen gt zyn. Ende daar door onderschepd hy dese van de ZIEL, des menschen / de welke heeft haar eygen lichaam, waar in, ende waar door, sy in dit leven werkt. ibid. §. 332. of §. 14.

Hier na spreekende §. 352. of 4°. Cap. 3. §. 6. van de PLAATS der Geesten (die te vooren van hem beschreven waren / dat se zijn denkende selfstandigheden), segt hy: „Van eenen Geest word niet eygentlyk gevraagt WAAR HY IS; „MAAR WAAR HY WERKT. Na dese stelling / spreekt hy verachtelijk van het onderschepd / dat d'Oude Christen-Leeraars gebruykt hebben van het zyn in een plaatse *Omschrijvender wyse* als een lichaam; of *bepalender wyse*, als een Geest; of *Vervullender wyse*, als God. pag. 17. §. 7. of 353. En pag. 18. §. 8. segt hy: „Een geschapen Geest en heeft geen plaats, dan zoo ver hy op een lichaam „werkt, dat op sulken plaats is: dat men dien met eenen noemt de plaats van sul-„ken Geest. Waar op sijn E. dan verder segt: „De gewoone plaats van 's men-„schen Ziel zal, in dien sin, syn lichaam zyn: want daar werkse meest. Maar N B „denkse aan persoonen of aan saken, die op andere plaatsen zyn, *verre of naby*, „soo is DAAR dan haar plaats.... Zoo ik dan denke aan de grootheyd deser Stad, „soo heeft myne Ziele zoo veel plaats als de Stad beslaat: Denk ik met een aan „*LONDEN* en *PARYS*, om die t'samen te vergelyken; zoo is myne Ziele „in drie Steden teffens, die zoo veel mylen van malkander staan. Maar, met myn „Lichaam, kond ik maar op eenen tyd in een van drien zyn. Men kan hier uyt / in het Voorby gaan / eens insien; hoe schoon de vereening van onse Ziel en de Lichaam is en blijft tot der dood toe. De Heer Bekker gaat verder / seggende / ibidem, wil ik nu noch meer doen: „Zoo veel als de Ziele betreft; die „sal de grootte van den gantschen Aard-kloot met eene gedachte bevatten; sy sal „tot aan de Zon en aan de Sterren klimmen; daar is dan de Ziel; soo veel plaats „beslaatse dan; indien men soo wel spreken mag.

„Daar en tegen (zegt sijn E. al breeder) zullen duysenden van Zielen in een „kleyn plaatsje zyn; gelyk de geene, die den grooten KONING WILLIAM, „binnen scheeps-boort beslooten, om over Zee te varen, aldaar, met volle gene-„gentheyd hunner gedachten, geselschap hielden; of gelyk veeler menschen ge-„dachten op een selfde plaats of sake, die aldaar geplaatst is, t'samen-stemmen.

§ 95. Aldus verre verschilt de Hr. Bekker van de Oude Theologanten ende Philosophen; aldus verschilt hy van de verstandige na volgers van den Hr. des Cartes. De welke onderschepd maken tusschen het (τὸ *cogitare*) het denken in 't gemeen; ende tusschen hare verschepdene werkingen van hier ofte daar op te denken: de welke ook in de verandering van Werking een successive tyd ende ordre vereyschen / ende daarom geen tegenwoordighepd der Geesten op het selve ogenblik in verschepdene afgelegene Landen toe-staan. Die ook wel duydelijk zeggen / dat onse redelijke Ziele is in ons lichaam / zoo dat se met het lichaam is vereenigt / in den dood tot Christum werd opgenoomen / ende in de Opstanding (het zy de zelve zy particulier ofte Algemeen) wederom met het lichaam word vereenigt.

§ 96. Maar / het geen hier meest in bedenking moet komen; Aldus verre verschilt de Heer Bekker van zig zelven. Want / als sijn E. van den Satan spreekt /

spreekt/ dan BAND HY HEM UYT DE WERELD EN BIND HEM IN DE HEL. *Voor-reeden* ** 3. Hy band hem ook uyt veele plaatsen der Schrifture cap. 31: 1. ende spreekt doorgaans van hem/ als van Gods vervloekte gevangen, Cap. 35. §. 4. en als van een helschen bandrekel. (*Cap.* 24. §. 16.) als of hy zoo ware inde Helle besloten/ dat'er sijne gedachten niet eens uytquamen: daar hy anders voor onse Ziele zoo veel plaats weet/ zelfs tot by de Zon ende Sterren. Het welk ons te meer mag verwonderen/ om dat sijn E. *Cap.* 1. §. 15. pag. 8. de Engelen begrypt als denkende Selfs-standigheden, die aan d'eene kant van geen lichaam voorsien, ende aan de andere kant van geen ichaam *belemmert zyn.*

§. 97. Dese dingen komen den Philosophen voor/ al zoo vreemt/ als het den Taal-kundigen voorquam/ doe hy/ met zoo een grooten ophef/ in sijn Brief aan *Ev. van der Hooght* uyt Drusius wilde verschoonen zijnen misslag in sijn Aanhaling ende in de verklaring van Gen. 18: 3. Daar hy ondertusschen uyt Drusius een sweerd aanbragt/ het welke/ hem op de selve wijse doodde/ gelijk wy hem in onsen *eersten Brief*, *Cap.* 2. §. 14. 15. hadden getoont/ dat'er/ inde aanspraak tot de Engelen/ niet eens het woord *Adoni* gebruykt word/ en dat ook *Adoni* van hem niet wel vertaalt wierd.

Even zoo vreemd is dit hier voor den Philosophen, dat men een Geest/ (die na zijn eygen onderstellingen minder belemmert is/ als onze Ziele) zoo vergelijkt by den quaad-doenders, die in het tucht-huys, of, in de boeyen sitten. *Cap.* 35. §. 20. ende/ dat men den Duyvel/ als Gods gevangen ter Hellen opgesloten aanmerkt; pag. 43. cap. 8. §. 11. Even eens/ als of de Satan/ na den aard van een lichaam, kond' wesen bepaalender ende selfs omschryvender Wyse (*Definitivè & circumscriptivè*) in een plaatse opgesloten/ het welke sijn E. te vooren *Cap.* 3. §. 7. of §. 353. had verworpen: Ende nu wederom schijnt aan te nemen/ om sijn bannissement over den Duyvel te konnen uytvoeren; of liever/ om sich zelver te verbijsteren/ ende te brengen in een strik/ daar men hem gemakkelijk kan dooden/ met sijn eigen stellingen.

§ 98. Ten ware/ dat hy door sijn Bannissement, stil-swijgende verstaan wilde hebben een geheele VERNIETING van den Satan, om dat hy hem ontneemt het geene waar in sijn geheel Wesen bestont: te weeten het denken, ende/ door dat denken/ het by zijn/ ende het Werken op al het geene/ waar op zijne gedachten bezich zijn. Ende als het de Heer Bekker zoo verstaat/ dan behoort hy het niet qualijk te nemen/ als'er lieden waren/ die seydden dat de Hr. Bekker den Duyvel geheel weg-neemt. Want/ na sijne beschrijving/ is een Geest een denkende Self-standigheyd. Cap. 1 §. 14 pag. 7. of §. 353. ende die Self-standigheyd en heeft geen PLAATS, dan zoo ver sy op een lichaam werkt. *ibid. Cap.* 3. §. 8. of §. 354. en zoo voorts/ als boven. §. 94. reeds gesegt is.

Als men hem nu moet aanmerken/ als een gevangene in het tucht-huys, soo is hy noodsakelijk bepaalt aan een plaats. Ende send hy'er zijne gedachten niet eens uyt/ soo moet de Hel hem tot geen Hel, maar tot een volkomen Lust-huys, zijn/ daar in hy zich volkomen kan vergenoegen. Of hy moet'er wesen zonder denken, sonder kennisse, sonder willen, ende sonder Vermogen;

gen; ende/ alsoo met'er daad/ sijn vernietigt, om dat sijn geheele wesen bestaat/ na des Doctors stelling/ in dese denking.

Aldus word de Heer Bekker gedood met de oude Philosophen/ met de navolgeren van des Cartes, ende met sijne eygene onderstellingen.

§ 99. Wy gaan dan voort/ om dit Capittel (het geene buyten onsen toeleg dus groot is aangegroeit) te sluyten met noch wat naders te verhaalen het gevoelen van onse beproefde Gods-geleerden, wegens de Kracht ende de Werking van de Geesten op de lichamen ende Geesten; het geene wy boven §. 72. hadden afgebroken/ om noch eerst iets naders van de Geesten in het gemeen te leeren:

Wat dat de Satan DOEN kan.

Ik vinde dan in haare schriften/ datse den Duyvel toeschrijven een kracht/ om na buyten te werken door een overgaande daad tot de uytwendige stoffe; en dat/ of door een onmiddelyke daad van een plaatselijke beweging: Of door een middelyke daad (van generatatie/ verderving/ verandering/ of vermeerdering) de welke op de plaatselijke beweeging/ door middel van dat ander Schepsel/ volgt.

Zonder middel van andere Schepselen/ is de Satan; (na hare stelling) veel bezig/ ende kan hy veel uytwerken/ om dat de lichamelijke stoffen (door Gods bestiering) hem gehoorsaamen. Ende door middel van andere Schepselen werkt de Satan; wanneer hy door een plaatselijke Beweeging de Schepsels/ die het werk doen moeten/ weet te samen te voegen met de Schepsels/ die de werking moeten ontfangen/ (*applicando agentia passivis.*)

Voorts gelooven onse beproefde Gods-geleerden/ dat de Duyvel veel meer dingen kan uytwerken dan de menschen/ Nademaal hy meerder kennisse heeft van veele verborgene Kragten in de natuure/ als mede van de rechte tyd, om sijn dingen in het werk te stellen; en ook/ om datse konnen werken seer rasch ende op een wijse/ de welke ons onnaspeurlijk ende verborgen is. Zoo nochtans/ datse niet/ zonder onderscheyd/ konnen doen allerley dingen/ die inde Wereld voor-vallen; datse ook geen natuurlijke lichamen in een ogenblik en konnen bewegen na een afgelegene plaats. Volgt dan vorders dat wy sien.

Wat de Duyvel kan LYDEN.

§. 100. Vande Lydende Kracht des Duyvels/ leeren onse gesonde Gods-geleerden: (1) dat de Duyvel niet geweldiglijk en kan worden verdaan/ ofte gewond van lichamelijke dingen. B. V. van vuyr, water, yser, steen, enz. Item (2) dat'er van binnen den Duyvel geen oorsaaken zijn van verderf/ ofte van sterffelijkheyd Dat ook (3) in hem niet en is smerte ofte wellust over gevoelige dingen; zoo dat hy daar door niet en kan worden verlokt ofte verjaagt: Nademaal/ dat hy geen lichaam en heeft; ende dat alle onlichamelyke dingen/ altijt ende op alle wijsen te boven gaan de lichame-

lijke

lijke dingen. En ook/ (4) om dat geen Schepsel / zonder lichamelijke Werktuygen (*organa*) van sinnen, natuurlijker wijse kan worden ontstelt ofte verheugt / door lichamelijke dingen. Dit is in het gemeen waar van alle de Geesten / ende is ook waar gebleeven in den Satan, welkers natuur ende natuurlyke eygenschappen, door de sonden / niet en sijn verandert.

En / al is het schoon / dat des menschen Ziele / wel word aangedaan / door het lichaam; zoo en volgt daar uyt niet / dat het zelve kan werden toegepast op de Geesten. Want de Ziele is als een wesentlijke (*Forma*) Vorm, vereenigt met het lichaam / ende vereyscht in het lichaam eenige (*dispositiones*) gesteltenissen, zonder de welke de Ziele of verhuyst / alsse geheel zijn weg-genoomen; of bedroeft word / alsse zijn geschonden. Maar soo en is het niet met de quade Geesten / de welke alleen maar by ende in de lichamen zijn / als uytwendige plaatselijke beweegers.

En neemt eens / datmen aan dese menschen toestond / datmen den quaden Geesten door lichamelijke dingen iets aangenaams ofte onaangenaams konde aandoen; zoo en zoude daar uyt niet volgen / datmen haar door lichamelijke dingen konde dwingen / om te vertrekken / ofte om te komen / of om te werken / of om haar werk te doen ophouden: Want de Wille der quaquade Geesten is VRY. Gelijk boven §. 68. getoont is. En / zoo het oit gebeurt is / dat de Satan zich door lichamelijke dingen hadde laten versetten / soo is sulks geschied / of by toeval / of geveynst / of / om andere insichten / welke met die lichamelijke Werkingen waren te samen gevoegt. Ende dit kan geschieden op tweederley wijse.

I. Of dat de lichamelijke dingen voor den Satan bequaam zijn / om te doen wonderlijke uytwerkingen / door het te samen voegen van het geene dat het werk veroorsaakt / met het geene / dat de Werking ontfangt of lyd. Aldus kan / by Voorbeeld, de Satan sig bedienen van melancholijcke humeuren / item / van vergiftige beesten / ende kruyden / of ook / van Medicijnen / die bequaam zijn om de Wellusten te ontsteeken / en diergelijke dingen meer.

II. Ook kan de Satan aangedaan worden / door lichamelijke dingen / niet door haar zelven / maar voor soo veel als de zelve bequaam zijn / om de menschen te brengen tot zonden. Aldus kan men / by Voorbeeld, seggen / dat de Satan vermaak heeft in Gast-malen / Danseryen / Comœdien / Jong-geselschappen / enz.

Waar toe dan ook gebracht konnen worden alle de dingen / de welke teekenen zijn van superstitie, ofte Bygeloove. In welke spijs ende drank de Satan dan geen Vermaak en heeft als spijs ende drank / maar / als teekenen van Superstitie. Van dit laatste spreekt *Augustinus* in sijn boek de *Civit. Dei libr.* 21. *Cap.* 6. *pag. mihi* 620. lin. 7. aldus: *Illiciuntur* autem Dæmones ad inhabitandum per creaturas, quas non ipsi, sed Deus condidit, delectabilibus pro suâ diversitate diversis, non ut animalia cibis: sed UT SPIRITUS SIGNIS, quæ cujusque delectationi congruunt. &c. In zoo verre stellen dan onse Gods-geleerden het Vermogen der quade Geesten / zoo ten opzicht van haar Werking, als ten opsicht van haar Vermoogen, om te konnen Lyden.

Onse ordre vereyscht dan / dat wy dit nader gaan toepassen op de Werking

der quade Geesten/ op onse Ziele/ ende daar toe al voorens eens spreeken:

Vande Werkingen der Ziele in 't gemeyn.

§. 101. Ende/ om hier ontrent onderscheydentlijk te handelen/ zoo is het noodig/ dat wy eerst den mensch een weynig gaan verdeelen; ende wel eerst in sijne twee Wesentlijke deelen. N. Ziel ende lichaam. Dese twee deelen noemt *Cartesius Princip.* 1. §. 63. *Mens & Corpus.* Ende segt daar van/ datmen de zelve kan aanmerken/ als uytmakende haar natuur. *Cogitatio & extensio spectari poßunt ut constituentes naturas substantiæ intelligentis corporeæ, tuncque non aliter concipi debent, quam ipsa substantia cogitans & substantia extensa.* Of ook/ als (*modi substantiæ*) als de Wysen van een Self-standigheyd. §. 64/65. Welke hy brengt tot twee hoofden. N. (1) de werking des Verstands, ende (2) de werking der Wille. § 32. enz. En/ tot het eerste Hoofd brengt hy het Gevoelen, het Verbeelden, ende het suyver Verstaan, als verscheydene wijsen van begrijpen. Doch tot het tweede Hoofd brengt hy het Begeeren, het Versmaden, het voor Waar-houden, ende het Ontkennen, als verscheydene wijsen van het willen. Sijne eygene woorden luyden pag. 10. §. 32. *Nam sentire, imaginari & purè intelligere, sunt tantum diversi modi percipiendi; ut & cupere, aversari, affirmare, negare, dubitare sunt diversi modi volendi.*

§ 102. Andere Philosophen hebben dese Daaden van de Redelijke Ziele/ (voor soo veel de zelve na binnen werkt) ook gebracht tot twee hoofden. Van Verstand ende Wille. Welke tweederley werking van de Ziele/ zoo aan malkanderen zijn verbonden/ dat de Ziele noyt en verstaat, of zy wil verstaan; ende dat se noyt en wil, of sy verstaat het geene dat se wil.

§ 103. De Werkingen van het Verstand worden gebracht tot drie daden/ t. w. (1) Het Enkel Bevatten, (2) het Oordeel, ende (3) de Redenering. *Apprehensio simplex, judicium, & discursus.*

§ 104. Door het ENKEL BEVATTEN verstaat men die daad van de Ziel/ waar door se de saak/ die sy begrijpt/ sich zelfs als tegenwoordig verbeeld. En dat Concept/ dat men alsoo maakt/ is niet anders/ als een seekere Wyse (*Modus*) van de Ziele/ de welke haar vertoont een geestelijk afbeeldsel van de saake/ die men begrijpen zal. Het welke af beeldsel men nu noemt een Idea ofte denkbeeld; ende van ouds noemde men het (*notio, species*) gedaante.

Of men nu dese daad van de Ziel moet aanmerken/ als iets waar in de Ziele lyd, dan of se daar door aangemerkt word als werkende, kan men verhandelt zien van den Heer *Professor G. de Vries* in sijne *Determinationes Humanæ mentis.* pag. 27. Cap. 2.

§ 105. De tweede daad van het Verstand noemt men het OORDEEL. Waar door de Ziele de verscheydene bevatte zaaken / of t'zamen-voegt/ door die aan te neemen; ofte door die te verwerpen. Vries ibid. p. 33. Ende hier toe word vereyscht een gedenken op de saken / die men met malkanderen / door het oordeel zal overleggen.

§ 106 De derde daad van het Verstand noemt men de REDENERING. (*Discursus*). Waar door de Ziele uyt de bekende ende seekere te samen-gevoegde denk-beelden, door een wettig gevolg/ trekt een ander oordeel of vast-stelling/ dat hem te vooren / ten eenen male onbekend / ofte ten minsten twijfelachtig was. *de Vries determ.* pag. 45. Soo dat tot de Redenering vereyscht worden twee ofte meer te samen-gevoegde denkbeelden: *In descursu plura judicia connectuntur.* Even gelijk tot het Oordeel vereyscht wierden twee ofte meer enkele denkbeelden.

§ 107. Behalven dese daden des Verstands/ noemen sommige noch een *Vierde daad* des Verstands, met den name van SYNTAXIS, *t'zamen-voeging.* Waar door de Ziele volgens de kunst van de Logica alle haare Redeneringen ordentelijk aan een schakelt.

§ 108. Ende dan is'er noch een VYFDE DAAD des Verstands; waar door de Redelyke Ziele bequaam is/ om de denkbeelden/ die sy te vooren gehad heeft te behouden en te herdenken/ op dat se de selve ten dienste brenge / wanneer de Ziele zal oordeelen ofte redeneren. Ziet *den Heer de Vries ibid.* p. 49.

§ 109. De tweede Hoofd-qualiteyt der Ziele is de WILLE. Waar door de Ziele zich neygt tot het geene / dat se oordeelt goed te weesen / ende zich in het tegendeel af keert van het geene / dat se oordeelt quaad te weesen; om dat het Voorwerp van de Wille altijt is / onder de bevatting van te kiesen dat goed is / het zy het zelve zoo zy na waarheyd / ofte na ons oordeel; Ende op de laatste wijse kan ons de Inbeelding alzoo sterk drijven / als de Waarheyd der saake. Om dat de saken die men wil zijn buyten de Ziele, ende sy en konnen den WILLE niet beweegen door zig zelven. Maar alleen dan als het Verstand de zelve begrijpt als goed / ofte als verwerpelijk. Ende op dat laatste oordeel des Verstands (het welke men noemt *Judicium practicum*, *comparatum & Ultimum*) volgt altijt de neyging van de Wille, meer of minder / na begrip van saaken. Zoo dat de Ziele, op dat eygenste oogenblik / als sy oordeelt / dat men een saak behoort te willen / zich zelven ook vrywillig daar toe bepaalt. Ende dewijle dit beyde zijn daden van de Ziele / zoo en kan men den Wille niet aan-merken / als blind. Want de zelfde Ziele is het Beginsel van het zien ende van het willen.

Voorts werden de daden van den Wille aangemerkt als inwendig werkende of willende / ende dit noemt men *actiones voluntatis elicitæ.* Of zy worden aangemerkt als uytwendig ende volgende op het inwendig gebied der WILLE, ende dit noemt men *Actiones voluntatis imperatæ.*

§ 110. Van desen Wille moet men weten / datse moet zijn VRY, of datse geen Wille en is; even gelijk het Verstand geen Verstand en is / indien het niet bewust was van sijn Verstaan.

Hierom moet men den Wille aanmerken / als werkende van selfs, ende kiesende dat haar lust. (*ut spontanea & agens quod lubet.*) Men merkt haar aan / (1) als Vry / voor soo veel se werkt door een inwendig beginsel; ende in zoo verre stelt men haar tegens den dwang. Men merkt haar (2) aan / als redelyk; ende voor soo verre onderscheyd men haar van de Onvernuftige Schepsels. Men merkt haar (3) aan / als hebbende genoegen ende ruste in haar

haar kiesen, ende voor soo verre onderschepd men haar van iets te doen onwillig ende tegen haren dank.

§ 111. Ook onderschepd men/ hier door/ den Wille van de Passien of eenige Toe-vallen; de welke onse daden buyten onsen toeleg over-komen: of ook van een nietige/ of onvolkomene/ of niet kracht-dadige Wille/ welke men nomt *Velleitas*.

En men stelt vast/ dat aan onse Ziele niet en worden tot deugd/ ofte tot zonde toe-gerekent de daden/ als voor soo veel de zelve zijn Vrywillig, of in de werking of in den oorsponk.

In dese wesentlijke daad der Wille, waar door se werkt het geene haar lust/ en is geen dispuit onder de Christenen. Maar daar is verschil over een Toeval in de Wille/ het geene men noemt (*indifferentia*) onverscheydenheyd. De welke men beschreven heeft/ dat se was een faculteyt ofte vermogentheyd om te konnen werken of niet werken, al was al het geen, dat tot werken vereyscht wierd, rontom gereedt. Ende dit noemde men de VRYE WILLE. Doch dese beschrijving en kan men selfs niet eens passen op Gods aldervryste Wille.

Maar dat verschil en komt hier tegenwoordig niet in bedenking/ om te toonen/ hoe verre de Duyvel op onse Ziele kan werken ofte niet/ ende daarom gaan wy dat voor-by;

En zeggen/ dat/ ten opzicht van de PASSIEN en HERTS-TOCHTEN, de zelve niet anders en zijn (1) als sterker werkingen van te Willen ofte niet te willen. (2) Datse ook zijn in de afgescheydene Zielen; als/ liefde. &c. (3) Datse in zig zelven niet en zijn quaad. Maar datse door de Godvreesentheyd moeten werden bestiert/ om niet te sterk/ of te lang te werken. Ende datse ons (4) somtijts konnen ontrusten: Als de sterke drift ons oordeel doet waggelen; waar door men niet en weet; wat men sal kiesen/ als goed ofte beter. Soo dat onse Ziele nu dit ende terstond wederom het andere kiest.

Dit aldus zijnde gesegt/ van de Ziele ende hare Vermogentheden/ als zijnde een eyndige ende af hangelijke Geest op zich zelven/ volgt dat wy de zelve eens gaan insien/

Als vereenigt met het Lichaam.

§ 112. Het is tot onser aller Verwondering/ dat de Almachtige Schepper heeft gelieven te maken een vereeniging/ tusschen dien redelyken Geest ende tusschen ons lichaam, dat met dien Geest zoo ongelijk is. Ende dat door het ophouden van de Vereening, beyde die ongelijke vereenigde noch blyven (selfs ten opsicht van het lichaam voor een tijd) in weesen.

Dat voorts/ uyt kracht van die vereeniging/ die Ziele werkt op het lichaam/ ende wederom het lichaam op de Ziele. Ende dat dit zelvige aan beyde is natuurlyk, zoo datse niet en is na ons goed-dunken, noch ook geweldelyk. Als blijkt uyt des menschen natuurlijke vreese voor de dood.

Dat die vereeniging ook is soo nauw/ dat dese twee te samen uyt-maken een persoon in bestaan ende in Werking. Zonder dat nochtans die twee/ soo

soo tegengestelde deelen (als Geest en lichaam) ietwes van haar wesen aan malkanderen mede-deelen.

Waar uyt dan moet volgen / dat dese Vereeniging niet en is Geestelijk ofte lichamelijk/ofte ook gemengt uyt een van die twee tegenstrydige. Maar dat dese band van vereeniging enkelijk ende alleen afhangt van het goed-vinden van den *Alderopperſten Vereeniger*, die tot de vereeniging van Ziel ende lichaam/ heeft willen vereyschen eenige noodsakelijke Voorwaarden in de gesteltheyd des lichaams.

Waar door dan ook / niemand die vereeniging / als se eens gebrooken is / kan herstellen / als alleen HY, die se eerst heeft willen maken en breeken.

Staande nu dese Vereeniging van Ziel ende van lichaam; soo en konnen-se niet anders / als ongedeylt, of ongescheyden bestaan ende werken. Want de oorsaak van de vereeniging tusschen het werken (anders genaamt denken) van de Ziele / ende tusschen het bewegen van dat lichaam / is / om dat dese Ziele / met dat lichaam tot een persoon vereenigt / en daar in (na het zeggen van de oude Philosophen) bepaalt is.

Het gevoelen der geener / de welke de vereeniging tusschen ziel en lichaam begrijpen / door een onderlinge betrekking van Werking op malkanderen; (waar door / op de verscheydene gedachten der Ziele / zouden volgen de verscheydene beweegingen in het lichaam; ende waar door wederom / op de verscheydene bewegingen des lichaams zouden volgen / de verscheydene gedachten der Ziele) laten wy in haar waarde ende onwaarde / voor die Heeren / die zich aan dese manier van spreeken gelieven te houden.

§ 113. Het geene hier nader tot ons oogwit kan dienen / is / dat staande dese vereeniging van de Ziele met het lichaam / de Ziele in hare wijse van Werking / in veele dingen / afhangt / van de Sinnen. Want men ziet dat een Blinde ende een Doove van de gevoelige dingen geen klaar begrip en konnen hebben: Ende dat ook de gene / die in de Memorie geraakt zijn / niet bequaam en zijn / om een goed oordeel ende een goede redenering te vertoonen.

Ja/dat selfs van de Uytwendige sinnen afhangen de Geestelijke Voor-werpen / in soo verre de zelve (by occasie van lichamelijke dingen) konnen vertoont worden door onse Verbeelding. Doch niet voor soo verre / die lichamelijke Verbeeldingen zouden bequaam zijn / om den natuur der Geesten door sich zelven uyt te drukken. Want dat konde tegenstrijdig zijn.

Dit zoo voor af zijnde gesegt / zal ons occasie geven / om nu met fondament te sien /

Hoe verre de quade Geesten konnen werken op onze Ziele.

§ 114. Onse gesonde Gods-geleerden gelooven dan / dat de Quade geesten niet soo werken in het Verstand ende op den Wille, datse haar door een natuurlyke doening (*Phyſica Actione*) iets souden doen Verstaan ofte doen willen. En en konnen binnen in de Ziele niet werken / om daar een Vormelijk concept te maken. En / in het byzonder / en konnen sy den Wille niet onmiddelijk

ende

ende natuurlijk aansetten ende bepalen om te werken. Want zy zelfs niet ceus den wille iets onmiddelijk konnen voorwerpen. Nademaal gelijk boven §. 109. getoont is/ de WILLE haar Voorwerp ontfangt alleen van het Verstand.

§ 115. Echter kan de Duyvel eenigsints onmiddelijck ende direct werken op de Ziele. Door zoo veel de Satan voor het VERSTAND objective kan brengen eenige verstaanelijke gedaantens; en voor zoo veel hy kan openbaren iets dat verstanelijk is (τὸ scibile. Zoo nochtans/ dat alle de daden/ de welke boven §. 103---108. vertoont zijn/ blijven de eygentlijke daden van den mensche ontrent het kennelijke Voorwerp/ dat de Satan vertoont heeft. Het fondament van dese stelling is/ om dat men (1) in de Vroomste menschen bevind (A.) geestelijke tentatien/ inwerpingen en sondige ingevingen over God ende Goddelijke dingen/ de welken die vroome menschen van niemand oit en hebben gehoort/ ofte nergens hebben gelesen/ ende de welke haar tegen haren zin voorkomen/ en ontstellen. (B) Het zelve volgt ook uyt de openbaring van veele byzondere saaken/ de welke op vergelegene plaatsen geschieden; ende op de zelve tijd in afgelegene plaatsen (volgens veele lofweerdige Historien en getuygen) zijn bekent gemaakt. De welke dingen de Satan nochtans niet uytwendig voorstelt; noch ook tot ons Verstand brengt door middel van de *Phantasy*. Want onse Phantasy en is door haar zelven niet bequaam/ om zoo een lange t'samen-spraak te vervolgen. En ook en kan onse Phantasie de Voorbeeldzelfs niet verlichten/ of verstanelijke gedaantens voort-brengen: ofte door zich zelven uytwerken/ dat het voorwerp der kennisse vertoont werde in een verstanelijke gedaante. enz. Waar uyt dan moet volgen/ dat de Satan dese dingen onmiddelijk vertoont aan het Verstand. (C.) Men besluyt dit ook daar uyt/ om dat de Goede Geesten hare meyning konnen bekend maken/ aan Goede Geesten; ende de Daimonia aan de Daimonia, ende die beyde aan de afgestorvene Zielen. Waarom men geen reden en ziet/ om het zelve minder te gelooven/ terwijle de Zielen noch zijn vereenigt met het Lichaam. Het zy dat de mensche slaape/ ofte het zy dat hy is wakende. Ende boven alles (D) besluyt men dit hier uyt; om dat men Gods Woord hoort spreeken van sulke werkingen des Satans op de Ziele/ de welke onmiddelijk komen op des menschen Verstand, als Joh. 13:2. Act. 5:3. 2 Cor. 4:4. Luc. 22:3. Joh. 13:27. Matth. 4. 2 Cor. 11:3.

§ 116. Men spreekt in de Schoolen/ behalven dese daden van de Redelijke Ziele/ noch van den ALGEMEEN, EN inwendigen, Gevoeligen ZIN. De welke men begrijpt in alle de Dieren, als het middel-punt van alle de uytwendige zinnen. Welkers Voorwerpen hy ontfangt/ ende onderscheyd. Gelijk hy daar en boven aan de Uytwendige Zinnen mede-deelt/ hare levendige Geesten/ door de welke zy haren plicht doen/ ende zonder de welke zy niet en konnen werken.

Ook schrijft men aan den Gemeenen-zin toe/ dat hy de PHANTASIE beweegt/ ende aan haar de gedaantens op-offert. Ende dewijle de *Phantasie*, of *Inbeelding* word aangemerkt/ als het geene/ dat de saaken/ die de uytwendige sinnen hadden begrepen/ te samen voegt/ ofte van den anderen scheyd/ zelfs dan als die saken afweesig zijn; zoo volgt/ dat de Phantasie zig niet

niet en kan verbeelden / als het geene dat de uytwendige sinnen te vooren hadden behandelt.

§ 117. Soo weete men dan / dat de Satan (na het gevoelen van onse beproefde Gods-geleerden) wel onmiddelijk kan werken op de gevoelige ende lichamelijke faculteyten van de Ziele / op den Gemeenen Zin, op de Phantasie, ende op de Memorie, door Exempelen, Vertooningen, Redenering, Guychelery, Verleyding. enz. Want de lichamelijke dingen gehoorsamen de Geesten / voor soo veel aangaat de lichamelijke bewegingen.

§ 118. Ende soo gevoelen onse Gods-geleerden ook van de Phantasie, als zijnde een lichamelijke *Faculteyt*, dat de Satan in ende op de selve werkt recht toe ende onmiddelijk; ende dat wel op driederley wyse. N (1) als hy de vermogentheyd van de Phantasie versterkt of versmakt/ voor soo veel aangaat der selver Werktuygen] (*organa*); het zy dan / dat hy het selve doet door een plaatselijke beweeging / als hy de dierelijke Geesten gaande maakt / ende op verscheydene wijsen beweegt / ofte de Buykjens der Herlenen, (*Ventriculos Cerebri*) verwijdet / ofte toe-drukt. Het zy ook / dat het selve geschiede / door een Beweeging in het Vermeerderen ofte in het verminderen van de dierlijke Geesten. Of dat hy door het gaande maken ende door het veranderen van de humeuren de selve op verscheyde wijsen voegt aan de Buykjens der Hersenen. Gelijk men diergelijks / door de natuur / ziet in Uytsinnige ende in de menschen/ die door de melancholy of Koortse / ydel-hoofdig zijn. De (2) wijse van de werking des Satans op onse Phantasie is / wanneer hy opwekt ende voort doet komen de gevoelde gedaantens / die te vooren / inde gevoelige geheugenisse waren opgelegt; op dat de mensche door de selve de verbeeldingen soude maken / ende die na hare verscheydene wijsen soude t'samen-voegen ende scheyden.

Ten laatsten (3) werkt de Satan op onse Phantasie wanneer hy onmiddelijk / ende door een plaatselijke Beweeging / of door middel van verandering of andere daden / nieuwe verbeeldingen veroorsaakt voor onse Phantasie. Mits te beroeren van de vochtigheden ende de dampen / die hem dienstig zijn tot sijn oogwit / ende die hy lecht om de buykjens der Phantasie, of in de Hersenen inlaat.

Op dese wijse is de Satan besig/ om den menschen / het zy slapende ofte waakende eenige Verbeeldingen in te geven; waar door sy dan / die bedrieglijke Verbeeldingen overleggen / ende zich verbeelden / als of se wat sagen/ het geene sy echter noit gesien ofte gehoort en hebben.

Ende op dese wijse werkt de Satan door middel van de *Phantasie* op het Verstand. Behalven ende boven de andere werking op het Verstand waar van vooven § 115. is gesprooken.

Van de MACHT des Satans.

§ 119. Dit raakte tot noch toe alleen het *Verstand*, de *Wille*, ende het *Vermoogen* des *Satans*; Daar is nu noch Overig / dat wy met een woord seggen/ wegens de MACHT des *Satans*, over de Menschen en andere Schepselen/

dat de selve (na het gevoelen van onse Godsgeleerden) niet en is / de eerste / hoogste / ende αὐτοκρατορικὸν, dat is / *na sijn eygen goed-vinden*; Maar datse staat onder God den HEERE, ende alsoo bepaalt is door Gods Voorsienigheyd. Datse (2) eerst is begonnen na den val / om der sonden wille. Datse daarom / (3) ten opsichte van Gods kinderen / eygentlijk geen heerschappy en is; maar alleen een overblijfzel / ende een schaduwe van sijn Rijk. (Col. 1:13.) om Gods kinderen te oeffenen in den geestelijken strijd tegen den selven. Maar dat sijn Macht ten opsichte van de Godloose is een eygentlijke gezeyde heerschappy. Ende (4) dat des Satans Magt ten opsicht van haar genaamt word een Koninkrijk / ende de Satan een Overste / een God / ende een Koning. Gelijk boven / § 8. te zien is.

Het Besluyt,

Dat de Gereformeerde Kerke, in het stuk van de Geesten, geen Gevoelen heeft, het welke haar maakt *Ditheisten*, dat is, Eerders van twee Goden.

§ 120. Dit is Myn Heer! het gevoelen van onse beproefde Religie ende van hare getrouwe Voorstaanders. Men kan uyt het selve zien: met wat gemoed: dat men haar te laste kan leggen / dat se ons in onse Kerken leeren / als of de Satan een ieders gedachten wiste: Dat men den mensche stelt buyten schuld in sijne Overtreding / even eens / als of het alleen was het werk van den Satan. Daar men hier vooren §. 114. zien kan / dat de Satan niet eens immediaat / noch selfs niet objective werkt op onsen Wille. Ende dat onse Wille vrywillig overtreed / ende daarom hare straffe waardig is. Kortom / men kan hier uyt zien / of het een Predikant past zoo van sijne Moeder ende van sijne Broeders te spreeken; soo als wy boven §. 39 / ende 57. hebben uytgeschreven.

En / na dat ik den Inborst van myn Heer wel meene te kennen / en wil ik geensins twijfelen / of sijn E. zal zig vergenoegen met het geene gesegt is / ende onsen Tweeden, Derden ende Vierden Brief gebruyken om te helpen wegnemen den blaam / die over de Gereformeerde Religie in dit jaar 1691. onder een schijn van Gods eer te soeken / gebracht is.

§ 121. Maar dewijle wy in dit ons schrijven niet alleen beoogen (1) het weeren van den Blaam na ons vermoogen; maar ook (2) de Overtuyging van onsen Broeder / ende daar by / boven al / (3) de Verklaring van de verdraeyde Texten. Zoo moeten wy noch / eer wy af breeken / een woordje brengen aan het herte van onsen Broeder. En zien

Of *D. Bekker* zorgt voor de *Authoriteyt* van het Alderheyligste Woord van des Menschen Zaligheyd. En voor de Eere des Alderhoogsten Gods.

Zijn E. segt ons dikwils ende onder anderen ook *Cap.* 34: §. 1/2. Dat hy in het maken van sijn Boek genaamt de Betooverde Weereld, tot sijn oogwit heeft

heeft gehad (1) Gods Alderhoogste eere, ende de versekering van het Alderheyligst Woord van der menschen Zaligheyd. NB. Zoo veel de Waarheyd ende zoo veel de Godsaligheyd betreft.

Ik en zal my niet inlaten / om het herte van onsen Broeder onder het schrijven van zijn Boek te ondersoeken; dat laat ik voor den HEERE, ende hebbe genoeg te doen / om het mijne te bewaren; om dat'er niemand in de Wereld is / die niet altijt ook iets van het zijne by Gods eere zal of kan toe-voegen; ende hoe daar van minder in onse werken is / hoe wy nader aan God zijn. Ik denke dan / dat onse Broeder een mensch is / gelijk wy alle te samen zijn.

Maar ik hebbe een swarigheyd a twee / daar ik niet wel en kan door-sien. Mijn eerste swarigheyd is. Hoe dat ik zien zal / dat de Doctor Bekker staat voor de Autoriteyt van Gods Woord. Want (om nu noch zoo lang te swygen van sijne wonderlijke verklaringen der Texten / tot dat wijse eerst stuk voor stuk zullen hebben geexamineert) ik vinde in zijn Brief aan Ev. van der Hooght, pag. 5 / en 6. dat hy seer schamper spreekt niet alleen van de Hebreeusche stippen. Maar zelfs pag. 6. van de Letters ende van de woorden. Het staat hier vast / dat het dispuit (dat de Heer Bekker met onse Oversetters heeft Cap. 24. §. 12/13/15. en dat van ons wederlegt is Cap. 3. in onsen eersten Brief) niet en raakt eenige stippen; maar dat het raakt Letters, en wel sulk een letter / die wel is de kleynste onder de 22 letteren / maar welkers bewaring de Heere Christus bezorgt heeft / Matth. 5: 18. Ja een letter / die in zommige verssen drie en viermaal / ende in zommige Capittelen wel dertig en meermaalen voorkomt / en als dan betekent de *Mannelijke derde Persoon*; Dat is in het Latijn ille, ende in het Duytsch HY. En wil men E.V.H. in desen niet gelooven: Men geloove dan de Autheuren / die hy in sijn פתח pag. 16.; over Ps. 1: 2. not. 25/ 26/ 27. of in het Duytsch. pag. 363. not. 22/23. met pag. 350. not. 36. heeft aangewesen; welke citatie / wy in onsen eersten Brief hebben versuymt aan te halen / om dat wy niet en dachten / dat iemand hier aan twijfelen wilde / ende wy citeeren desen Autheur / om dat de zelve de andere Autheuren by een aanwijst / ende dese saake klaar / ende in het Duytsch / met Tafelen vertoont.

Indien men nu zoo zal handelen met de punten / ende zoo met de letters / ja zoo met een geheel bekent woord הוא. Zoo mag men ook zoo handelen met alle de andere letters ende woorden. En zoo is de geheele Grond-text te niet / ende de Oversetting noch minder waardig. Waar blijft nu myn Heer! de Authoriteyt van Gods Woord? en waar blijft de sorg / die de Hr. Bekker voor die Authoriteyt heeft? Want de geheele Hebreeusche Bybel bestaat maar uyt twee deelen / dat sijn punten en letters. Ik hebbe voor mijn moeyte / om dit beyde te konnen zien.

§ 122. En hebbe noch een tweede swarigheyd, om dat ik niet zien en kan / dat dit Boek kan dienst doen tot de Godsaligheyd, de welke hier boven §. 121. word voor-gewent / ende die daar uyt niet en kan volgen / als van ons getoont is / Cap. 4. §. 13. Ende / die immers geensints te zien en is uyt alle de Proceduuren ende wegen / die men na het schrijven van dit Boek in gaat. Want zocht men

Gods eer ende de waare Godsaligheyd, men zoude denken / om den last / die de Heere aan den Koning gaf / Deut. 17: 19/ 20. Dat hy den HEERE zoude vreesen, en dat sijn HERTE ZICH NIET EN ZOUDE VERHEFFEN BOVEN ZYNE BROEDEREN. Men zoude / in de Tentatien om de meeste te zijn in het Koninkrijke der Hemelen / denken / om het Kindeken / dat de Heere Jesus ons voorstelt. Matth. 18: 1/ 2/ 3. Men en zoud geen ding doen door twisting ofte ydele eere. Maar men zoude door ootmoedigheyd den anderen uytnemender achten dan hem zelven. Phil. 2: 3.

Daar en was nu niemand / die D. Bekker voor het schrijven van dat Boek occasie had gegeven / om de beproefde Gods-geleerde so ongenadig aan te tasten. Daar en was niemand / die hem weygerde het Respect / dat sijn E. verdiende. Het geheele werk is eerst / van sijn E. zonder noodsakelijkheyd / begonnen.

Ende nu het daar is / en mogen zijne Broederen niet stil zitten. Sy hebben in hare Bevestiing voor God / voor sijne Engelen / ende voor de Gemeentens / in de welke zy bevestigt zijn / belooft / haar ampt getrouwelijk te bedienen. En dat en kan men niet doen / als men niet en waakt tegen een Leere / die in 1600 hondert jaar van geen gezonde Gods-geleerde gelcert is.

De Heer Bekker was hier toe ook zelver verplicht / ende had belooft / dat hy zich nevens andere onderwerpen zoude de Kerkelyke *Vermaning*, indien hy zich in leer ofte leven quam te ontgaan. Maar / hoe seer dat hier inne de Godsaligheyd is gebleeken / konnen de bejegeningen aan de E E. Heeren Collegen, Ouderlingen, Gryse hoofden in het Classis, Correspondenten op het Synodus, (die men / ten respecte van hare Principaalen / boven een ander alle eere schuldig is) ende aan alle / die maar (uyt een tedere conscientie) sijn ampt betracht / met goed gevoelen getuygen.

Moet men dit alles dan voor Godsaligheyd opnemen / dan hebben'er veele haar Gevallen van Conscientie niet wel geleert. Ende gelijk dit alles seer weynig na Godsaligheyd gelijkt / zo en word'er niet getoont / dat men GODS EER BOVEN ALLES ZOEKT. Men neme daar toe maar / tot een staaltje / in overleg / hoe men handelt / met de geene / die maar / uyt een Overtuygt gemoed / de pen tegen het Boek opnemen / ende men vergelijke daar by / hoe sijn E. handelt met de geene / die tot zijn eer haar schriften zonder naam / niet alleen van den Autheur, maar zelfs van den Drukker ten toon hangen. Heeft'er wel oyt iemand vernoomen / dat de Hr. Bekker na die lieden heeft gesocht / dat hy haar heeft bestraft / of dat hy ze door een openbaar schrift heeft tegen-gesprooken? Ik geloove van neen.

En dit moest men doen / als men Gods eer socht. Want dan kan men zoo weynig lijden de ergernisse van de Gemeente / door het onteeren van een gantsche Kerken-Raad, Classis en Synode, als dat men gevoelig is over het ontdekken van sijn Eygen misslag.

Maar in tegendeel heeft men de geene / die voor de Waarheyd stonden / ende die voor de suyvere leere / ende voor de Beroemde Oversetters schreeven / ten eersten smadelijk bejegent. Ende / wat haddense gedaan? Sy spraaken voor een Leere / die 1600 jaar gelukkig in de Christen Kerke geleert is; Sy verdeedigden de Oversetters, ende toonden / dat se haare verklaring over

Job 2.